

ALFÖLDY JENŐ Csillagörvény és csigaház

Oly sok minden elmondható Radnóti Miklósnak erről a verséről! Részletes, történeti elemzés helyett csak arra vállalkozhatom, hogy a köztudottat – a mások által már megírottakat* – alig érintve megosszam néhány stiláris észrevételemet az olvasóval. Pár jellemző verstani részlettel kezdem.

A *Tétova óda* sajátosságai közé tartozik, hogy két, feltűnő ritmusváltása jelentőségteljes utalásokat közvetít fülünknek. A nyugodt jambusok alaphangján szóló vers (alexandrinok, emelkedő és ereszkedő tízesek, illetve tizenegyesek) egy ponton Petőfi házasságverse, a *Szeptember végén* pergőbb, az idő múlását mintegy felgyorsító (egy spondeussal kezdődő) anapesztusaira vált:

mint kőben a megkövesült csigaház.

Vessük csak össze a Petőfi-vers valamelyik páros számú sorával – például ezzel:

Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Miért fontos ez? Csupán azért, mert az iskolában, magyarórákon jó fejtágító a verslábak képletekbe foglalása? (tá-tá ti-ti-tá ti-ti-tá ti-ti-tá) Azt hiszem, többről van szó. A *Szeptember végén* a magyar líra-történet első nagy verse a harmonikus házassággal beteljesülő szerelemről. Egy olyan tudatos – önmagát a honi költészet folyamatában elhelyező – költőnél, mint Radnóti, nem lehet véletlen az elődre visszautaló hangzás. Itt is, ott is a meghitt pillanat s az öröknek érzett szerelem kölcsönviszonyáról van szó.

Vegyük a mű másik ritmikai eltérését a jambikus alapformától. A *Tétova óda* megbízhatóan közölt verstükre nem hanyagolhatja el, hogy az utolsó sor lépcsőzetesen két, nem egészen szimmetrikus részre bomlik:

rejtelmes, vékony, bölcs vonal

hűs tenyeredben.

A „hűs tenyeredben” ritmusa is eltér a jambikus formától: tá-ti-ti tá-tá. Ilyen az antik verselésben a *szapphói*

strófa negyedik sora, és ilyen minden *hexameter* két utolsó verslába. Neve: *adoniszi sor* vagy *kólon*. Sajátos, nyomatékosító hatása van: kerekre fogja a gondolatot, zenei lezárást éreztet. Gondolati összefoglalást jelezhet – a költő végére járt egy gondolatnak. Radnóti létbe vágó dolgokat érint – a kedves tenyerének változó sorsvonalát s vele a végzetet. Ez tűnődésre készíti, túl a babonákon, a háborús veszély rohamos közeledésekor: meddig tart vajon az élet, hosszú évekre prolongált mézesheteivel? (Utalnék itt a versbeli mézcsöppre.) Mennyiben igaz a – talán egy kávéházban hallott, sok szépet, jót ígérő – tenyerjósolat?

A ritmikai rejtelmekről a mű képi világára térhetünk. Ahogy fülünkön át a ritmus az értelmünkig hatolt, hasonlóképp viselkednek a költői képek is.

Mindenekelőtt egy metaforikus képre és egy hasonlatra hívom fel az olvasó figyelmét. Első a *szerelmem rejtett csillagrendszere*, másik a *mint megkövesült csigaház*. Ezek nemcsak nagyságrendi, hanem látványi és gondolati szempontból is párhuzamot alkotnak egymással, egyúttal ellentétet. A csillagos űr áll szemben a külvilág elől egymásban s a közös otthonban

menedéket kereső emberpár önmagába zárt kisvilágával. Nehezen találnék ennél szemléletesebb példát a képszerű kifejezésre. Mindnyájan lapozgattunk már csillagászati könyvet, s rácsodálkoztunk azokra a galaktikus örvényekre, amelyek fénypontjai egy középpont felé forognak, mint lefolyóban a víz. A megkövesült csigaház

RADNÓTI MIKLÓS

Tétova óda

Mióta készülök, hogy elmondjam neked szerelmem rejtett csillagrendszerét; egy képben csak talán, s csupán a lényegét. De nyüzsgő s áradó vagy bennem, mint a lét, és néha meg olyan, oly biztos és örök, mint kőben a megkövesült csigaház. A holdtól cirmos éj mozdul fejem fölött s zizzelve röppenő kis álmodat vadász. S még mindig nem tudom elmondani neked, mit is jelent az nekem, hogyha dolgozom, óvó tekinteted érzem kezem felett. Hasonlat mit sem ér. Felöltik s eldobom. És holnap az egészet újra kezdem, mert annyit érek én, amennyit ér a szó versemben s mert ez addig izgat engem, míg csont marad belőlem s néhány hajcsomó. Fáradt vagy s én is érzem, hosszú volt a nap, – mit mondjak még? A tárgyak összenéznek s téged dicsérnek, zeng egy fél cukor darab az asztalon és csöppje hull a méznek s mint színarany golyó ragyog a terítőn, s magától csendül egy üres vizespohár. Boldog, mert véled él. S talán lesz még időm, hogy elmondjam milyen, mikor jöttödre vár. Az álom hullongó sötéte meg-megérint, elszáll, majd visszatér a homlokodra, álmos szemed búcsúzva még felémint, hajad kibomlik, szétterül lobogva, s elalszol. Pillád hosszú árnya lebben. Kezed párnámra hull, elalvó nyírfaág, de benned alszom én is, nem vagy más világ. S idáig hallom én, hogy változik a sok rejtelmes, vékony, bölcs vonal

hűs tenyeredben.

(1943. május 26.)

* Elsősorban Ferencz Győző monográfiájára gondolok, mely a Radnóti-értékelés korábbi eredményeit magában foglalva ad korszerű képet a költő életművéről (Osiris, 2005).

kicsiben hasonlít erre a ki tudja, hány milliő fényévnyi átmérőjű kozmikus képződményre. De míg a csillagok mozgása csupa *nyüzsgést* és *áradást* jelez, addig a *megkövesült csigaház* az élet megörökült lenyomatát érezteti.

Már a versgondolat sűrűjében vagyunk. A költő mindvégig arról medítál, hogy vajon kifejezhető-e szavakkal az érzés, mely őt szóra bírja. Ferencz Győző állapítja meg monográfiájában, hogy bár nem nevezhető ez a költemény filozofikus műnek, azért igencsak a huszadik századra jellemző ismeretelméleti kérdést feszeget. „(...) nincs nyelven túli valóság, és mivel a megismerés egyetlen eszköze a nyelv, életünk a szavakon múlik. Ahol a szavak véget érnek, ott az élet is véget ér.” Kimondható-e költői szóval a szerelem, ez az egész lényünket átható érzés? – „Mert annyit érek én, amennyit ér a szó”... Radnóti képei, hasonlatai elbűvölik az olvasót, de ő még találóbb szavakra vágyik, mert a kimondhatatlant akarja kimondani. A költemény e rejtély körül örvénylik, mint a galaxisok egy kozmikus mag körül, s mint a spirálisaitak növelő csigák önnön össejtjük körül. Az örvénylés persze nem a vers tempójára és képanyagára értendő. Meghitt hangulatával az *életkép* és az *ars poetica* között egyensúlyoz ez a „tétova óda”. (A költő maga sem tudná eldönteni, *ódát* ír-e szerelméhez, vagy más műfaj kerekedik ki a tolla alól.) Az idill mögött tragikum sejlik baljóslatúan a fiatalasszony tenyerében ráncot vető vonalakkal – a „költői gondok” háttérben pedig súlyos bölcseleti kérdések mélysége morajlik.

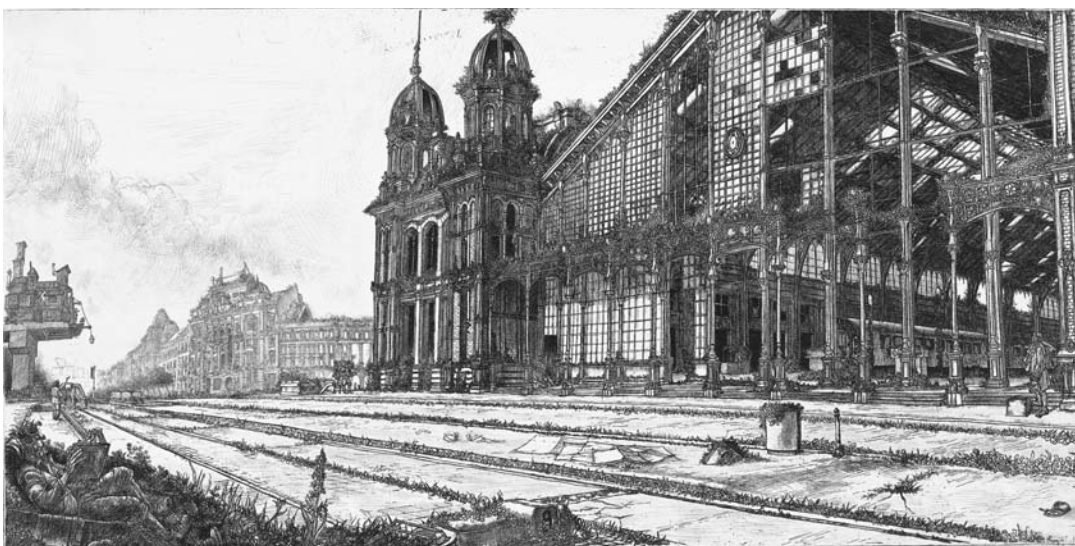
Kirajzolódik a részletekből a vers szerkezeti tagolása is. Van, aki két nagy részt különböztet meg a versben – a nyugalomra tért szerelmesek köré szerveződő életképre s a versírás roppant nehézségein töprengő költő gondolataira –, és van, aki a képek összetartozó s eltérő anyagára tekintve három vagy több egységet különböztet meg.

Én arra hajlok, hogy egyetlen szimmetrikus építménynek lássam a művet, amely a kavargó csillagörvény s a kis kőszoborrá vált csigaház köré szerveződik. A mindenség bölcs rendje s a csigaház biztos menedéke köré. Az árend világa, a náci befolyás alá került társadalom itt néma marad, arra csak a vers dátuma utal.

Szerkezeti fordulópontot éreztet egy súlyosan letett mondat, a közösen elköltött vacsorára utaló asztali csendéletre, a megszemélyesített tárgyakra értve: „Boldog, mert véled él”. Eközben a szerelem költői kimondhatóságát illetően kifejlik a versgondolat: „nem vagy *más világ*” – a bensőséges kisvilágban az emberpár léte kiteljesült.

Sok értelemben használható a versről szólva a *világ* kifejezés ebben a szimultán versben, amely egyszerre költői hitvallás és szerelmi vallomás. A végtelen térben, a kozmikus *világ* egy parányi zugában két emberi lény összebújik az otthon *világában*, hogy a veszélyessé, sőt végzetessé vált emberi társadalom ostoba *külvilágát* kizárja. S bár kétségtelen, hogy minden ember külön *világ* – a meghitt és elnyugvásában is erotikus *belvilágában* az emberpár átéli a szerelmi beteljesedés legfelső fokát: a teljes létazonosságot. A személyes érzés a *világkép* része lesz – a teljes testi, lelki, szellemi összeforrottság állapotában.

Versolvasókként sokat vitázunk arról, hogy vajon milyen helye van a versben az éber filozófiai tudatosságnak, és miféle szerep jut a lélek tudatalatti tartalmának. Az elalvás perceiben a halálsejtelemmel teli öntudat elérkezik az emberi teljesség állapotába, az elszenderülés fáziskülönbsége ellenére is. Mindketten élnek, de a költő meg is örökíti ezt a harmonikus állapotot – innen adódik az alvó asszony és a virrasztó férfi közti eltérés. A jövő továbbra is bizonytalan, mint a tenyérjós jövendölése – de bárhogy alakul, a léte vetetten két ember közös sorsa lesz az a jövő, egyszer és mindenkorra.

Budapest, hommage à Piranesi IX. Nyugati pályaudvar (rézkarc, 2006)